

ACADEMIA ROMÂNĂ

FILIALA TIMIȘOARA

Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul II

2025

**ACADEMIA ROMÂNĂ-FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIORESCU”**

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul II

**EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
2025**

***Studia Banatica. Series Historia* este revista Institutului de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, publicată sub egida Academiei Române, filiala Timișoara.**

Comitetul științific

Prof. univ. dr. Sorin-Cristian AILINCĂI

Universitatea din București

CS I dr. Dan APARASCHIVEI

Academia Română, Institutul de Arheologie Iași

Dr. Ligia BOLDEA

Cercetător independent, Reșița

CS I dr. Vitalie BÂRCĂ

Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

Dr. Costin FENEȘAN

Cercetător independent, București

Prof. univ. dr. Mihai GLIGOR

Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CS I dr. habil. Florin GOGĂLTAN

Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. Rudolf GRÄF

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca/

Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu

Conf. univ. dr. Vasile RĂMNEANȚU

Universitatea de Vest din Timișoara

Prof. univ. dr. Wolfram SCHIER

Freie Universität Berlin, Germania

Colegiul de redacție

Prof. univ./CS I dr. Florin DRAȘOVEAN – director

CS I dr. habil. Adrian MAGINA – redactor-șef

CS III dr. Victor BUNOIU – secretar de redacție

CS II dr. Victor Cristian SAVA – membru

CS III dr. Cristian FLOCA – membru

Materialele trimise spre publicare în *Studia Banatica. Series Historia* sunt așteptate pe adresele de email: isbtm@academiatm.ro sau adimagina@gmail.com.

Revista *Studia Banatica* continuă publicația „Revista de Studii Banatice”, publicată în perioada 2010-2013.

ISSN 3090-9643

ISSN-L 3090-9643

STUDIA BANATICA
SERIES HISTORIA

Anul II

2025

CUPRINS

ARHEOLOGIE

- Marian-Bogdan CONDURĂȚEANU, Mihai GLIGOR, *Valurile timpului probabilistic și rolul evenimentelor Miyake în degradarea preciziei calibrărilor C¹⁴. Cu referire la platoul Hallstatt și datele din spațiul intracarpatic* 7
- Silviu ENE, Dorel MICLE, Silviu ILIUȚĂ, Alin DIACONU, *O posibilă așezare Vinča necunoscută în sudul orașului Ciacova* 41
- Victor Cristian SAVA, Adrian Cristian ARDELEAN, Daniela SAVA, Adriana SĂRĂȘAN, *Așezări fortificate și dinamici culturale în eneoliticul timpuriu din regiunea Mureșului de Jos* 57
- Victor BUNOIU, Sorin FORȚIU, Bogdan CRAIOVAN, Yobbágy – *redescoperirea unui castellum din Banatul medieval* 77
- Cristian FLOCA, *Arheologia bisericilor de lemn. Studiu de caz: biserica de lemn „Pogorârea Duhului Sfânt” din Sartăș, jud. Alba* 125

ISTORIE

- Adrian MAGINA, *Toponimie și limbaj vernacular în documentele latine privind Banatul medieval: identitatea etnică a celui care scrie sau identitatea etnică a teritoriului?* 149
- Alexandru FODOR, *Aspecte ale vieții culturale și artistice în banatul de Caransebeș-Lugoj* 159
- Sandra HIRSCH, *Sectoarele economiei urbane reflectate prin ocupațiile locuitorilor evrei din Timișoara (prima jumătate a secolului XVIII)* 167

Florin BOGDAN, <i>Cărți românești vechi din colecțiile bibliotecii metropolitane București. Tipăriturile de la Buda</i>	175
Constantin-Tufan STAN, <i>Dascăli români din Banat în perioada dualismului. Studiu de caz: învățătorul Ioan Marcu</i>	183
Vasile CRISTEA, <i>Alexandru Borza - cercetător și protecționist al naturii din Banat</i>	201
Mihăiță-Silviu BALUȚĂ, <i>Vizita studenților cehoslovaci în România (1927): un episod al cooperării academice interbelice</i>	215
Eusebiu NARAI, <i>Activitatea Micii Înțelegeri în primul trimestru al anului 1933, reflectată în paginile cotidianului „Vestul” din Timișoara</i>	223
Dumitru TOMONI, <i>Mărturii din arhiva C.N.S.A.S. privind rezistența anticomunistă din Banatul de nord-est. Cum a fost capturat maiorul Vasile Duma?</i>	245
Vasile RĂMNEANȚU, <i>Aspecte referitoare la exportul din întreprinderile județului Timiș din anul 1983 consemnate în rapoartele Securității și ale organelor județene și centrale</i> ..	257
Norme de redactare	267

SUMMARY

ARCHAEOLOGY

- Marian-Bogdan CONDURĂȚEANU, Mihai GLIGOR, *Probabilistic Time Waves and the role of Miyake events in the degradation of the precision of ¹⁴C calibrations. With reference to the Hallstatt Plateau and the data from the intracarpatic region* 7
- Silviu ENE, Dorel MICLE, Silviu ILIUȚĂ, Alin DIACONU, *A Possible Unknown Vinča Site South of Ciacova City* 41
- Victor Cristian SAVA, Adrian Cristian ARDELEAN, Daniela SAVA, Adriana SĂRĂȘAN, *Enclosed settlements and cultural dynamics in the Early Eneolithic of the Lower Mureș Region* 57
- Victor BUNOIU, Sorin FORȚIU, Bogdan CRAIOVAN, Yobbágy – *Rediscovery of a castellum from the Medieval Banat* 77
- Cristian FLOCA, *The Archaeology of wooden churches. Study case: Wooden church „Descent of the Holy Spirit” from Sartăș, Alba county* 125

HISTORY

- Adrian MAGINA, *Toponymy and vernacular language in Latin documents regarding medieval Banat: the ethnic identity of the scribe or the ethnic background of the territory?* 149
- Alexandru FODOR, *Aspects of cultural and artistic life in the banat of Caransebeș and Lugoj* 159
- Sandra HIRSCH, *Urban economy reflected by the occupations of Jewish residents of Timișoara (first half of the 18th century)* 167
- Florin BOGDAN, *Old Romanian books from the collections of Bucharest metropolitan library. Buda prints* 175
- Constantin-Tufan STAN, *Romanian teachers from Banat during the period of dualism. Case study: teacher Ion Marcu* 183

Vasile CRISTEA, <i>Alexandru Borza - researcher and nature conservationist in the Banat region</i>	201
Mihăiță-Silviu BALUȚĂ, <i>The visit of Czechoslovak students to Romania (1927): an episode of interwar academic cooperation</i>	215
Eusebiu NARAI, <i>The activity of the Little Antante in the first quarter of 1933, reflected in the pages of the daily <the West> from Timișoara</i>	223
Dumitru TOMONI, <i>Testimonies from the C.N.S.A.S. archive on the anti-communist resistance in northeast Banat. How was major Vasile Duma captured?</i>	245
Vasile RĂMNEANȚU, <i>Aspects related to exports from companies in Timiș County in 1983, as recorded in reports by the Securitate and county and central party authorities</i>	257
Editorial style	267

SECTOARELE ECONOMIEI URBANE REFLECTATE PRIN OCUPAȚIILE LOCUIȚORILOR EVREI DIN TIMIȘOARA (PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XVIII)

Sandra Hirsch*

Cuvinte-cheie: Timișoara, secolul al XVIII-lea, evrei, economie urbană, conscripții

Keywords: Timișoara, 18th Century, Jews, urban economy, conscriptions

Urban economy reflected by the occupations of Jewish residents of Timișoara (first half of the 18th century)

Abstract: 18th century Timișoara became the provincial seat of Banat under Habsburg administration. With this stage, the town fulfilled the role of administrative, military and religious centre, along with a relatively relevant economic centre. The economic reconstruction of Banat and Timișoara was planned by the decision-makers of the Court of Vienna, in accordance with the interests of the Habsburgs at the turn of the 17th-18th centuries. Among the official measures were the colonization with specialists in various economic branches, workers, craftsmen and merchants, the construction of manufactories and workshops, and the support of commercial companies. Although the economic revitalization was supposed to be the colonists' task, the Jewish population of this town also made its contribution. The Sephardic Jews attested from the vilayet period, as well as the Ashkenazim who arrived after 1716, represented a handy solution to a lack of human resources in trade and production. The study follows the evolution and economic diversity of the Jews of Timișoara and proposes a perspective on the entire community in order to decipher the types of economic activities practiced by them. The analysis of both published and unpublished censuses reveals that in the first half of the 18th century, around half of the number of Jewish families were active in trade. The study thus contributes to completing the bibliography regarding Timișoara's and Banat's economy within the broader framework of Habsburg economic policies.

Studiul de față este un fragment din subiectul mai larg al dezvoltării economice a orașului Timișoara în secolul XVIII. Pe de o parte, sunt prezentate nevoile și evoluțiile economice ale orașului organizat de austrieci după 1716, pe de altă parte se reflectă istoria uneia din cele mai interesante și intrigante comunități etno-confesionale: evreii. Scopul este descoperirea ocupațiilor acestora, de-a lungul primelor trei decenii de administrație austriacă. Informațiile din acest text contribuie la înțelegerea toleranței arătate evreilor (sau anumitor evrei) din Timișoara, concomitent cu alungarea sau netolerarea lor în alte zone stăpânite de Habsburgi.

Studiul se bazează pe listele din 1728 și 1739 și pe conscripțiile din 1743 și 1750, analizând statistic numărul evreilor ocupați cu comerțul, dar și cu alte ramuri ale economiei. Lista din 1739 (Conscripția evreilor spanioli și germani din Timișoara) a fost publicată în *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România* (vol. 2/II) și în teza de doctorat a lui Benjamin Landais, iar conscripția din 1743 a fost publicată în 2021 de către subsemnata. Printre importante contribuții la istoria evreilor din Banat menționăm autorii Jakab Singer, Moritz Löwy, Victor Neumann și Ionel Popescu. Pentru descifrarea meseriilor de altădată, uneori

* Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Blvd. Mihai Viteazu nr. 24, Timișoara, s.hirsch@academiatm.ro.

exprimate în cuvinte arhaice, am utilizat lexiconul lui Jakob Ebner, *Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen* sau *Oekonomische Encyklopädie* a lui Johann Georg Krünitz.

În arhiva de la Timișoara s-au păstrat numeroase liste și conșcrieri ale evreilor, elaborate cu diverse ocazii, a căror analiză ar reda o imagine aproape completă a evreilor din oraș. Titlurile amintite folosesc și uneori publică unele din aceste surse, însă o comparație a tuturor conșcripțiilor din secolul XVIII lipsește încă. Acest articol contribuie la diseminarea informației de arhivă, la completarea bibliografiei, publicând în Anexă două tabele realizate pornind de la surse inedite. Prezentul demers are o perspectivă colectivă, așadar tratează comunitățile de evrei în întregimea lor, furnizând în paralel date statistice privind meseriile practicate de aceștia. De asemenea, acest demers este un nou pas în conturarea tabloului mai complex al ocupațiilor timișorenilor de acum 300 de ani.

Statutul evreilor în Banat și Timișoara

Cunoașterea pământului, a resurselor și a supușilor erau cruciale în cadrul oricărei provincii gestionate de Viena. Conform raportului complex redactat în 1734, în timpul guvernatorului Andreas Hamilton, principalele națiuni din provincia Banat erau românii și sârbii. Pe lângă ei mai locuiau așa-numiții greci (aromâni, supuși ai Imperiului Otoman), țigani, evrei spanioli și evrei germani. Evreii sefarzi făceau comerț cu „mărfuri valahe/ turcești/ rasciene”, iar așkenazii făceau comerț cu „mărfuri germane”. Mărfurile valahe sau turcești proveneau de fapt din Imperiul Otoman și puteau include fetru, pături de lână, îmbrăcăminte, covoare, produse din piele etc. Mărfurile germane (originare din ținuturile ereditare și din Sfântul Imperiu romano-german) cuprindeau unelte din fier, fier vechi, cristal, sticlă și porțelan, produse coloniale provenite acum de pe țărmul Adriaticii etc.¹ Tot în raportul Hamilton se menționează că evreii sosiți după cucerirea Timișoarei au fost oarecum bineveniți, din cauza lipsei de negustori, pentru a face comerț cu mărfuri germane, ca orice soldat să-și poată cumpăra cele necesare. De asemenea, se amintea că numărul lor trebuia restricționat la 60 familii în Banat.²

După asediu și retragerea otomanilor, în orașul Timișoara au mai rămas 645 de supraviețuitori: 466 rascieni, 35 armeni și 144 evrei. Între datele importante furnizate de Recensământul clădirilor din 1717 se menționa, printre altele, că existau în total existau 401 case (din care 2 case evreiești), 102 prăvălii, 7 moschei.³

La nivel oficial, planurile și directivele emise de Viena sau de către factorii decizionali din zonă indicau dorința colonizării orașului exclusiv cu germani (germanofoni) catolici, alături de alungarea evreilor. Aflat încă la Timișoara, imediat după asediu, Eugeniu de Savoia trimitea instrucțiuni către viitorul guvernator, Claude Florimond Mercy și către viitorul comandant al cetății, Franz Paul Wallis, în care se menționa că în cetate se vor așeza doar coloniști germani catolici.⁴ Evreii au fost amintiți chiar în punctele capitulației turcilor, printre neamurile existente în oraș, lăsate să plece sau să rămână, după cum doreau. Din decembrie 1716 autoritățile proaspăt instalate, în frunte cu comandantul Wallis au pregătit terenul pentru

¹ *Chronographia Bannatus Temessiensis sub auspiciis novi gubernatoris edita (Raportul Hamilton)*, in J. Wolf (Ed.), “Quellen zur Wirtschafts-, Sozial- und Verwaltungsgeschichte des Banats im 18. Jahrhundert”, *Materialien*, 5 (1995), 63-68.

² *Ibid.*, p. 66.

³ Friedrich Lotz, “Erste deutsche Ansiedler der Stadt Temeschburg”, *Donau-Schwaben-Kalender* (1979): 36; Aurel Țintă, “Situția Banatului la cucerirea lui de către habsburgi”, *Studii de Istorie a Banatului*, I (1969): 104.

⁴ instrucțiunile lui Savoia către Mercy și instrucțiunile lui Savoia către Wallis, Timișoara, 1.11.1716, Ludwig Matuschka, *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*, Band XVI (Supplement Heft) (Wien: Verlag des K. und K. Generalstabes, 1891), 171-176.

coloniști, mutând populația de rascieni, evrei și armeni spre suburbii.⁵ În conformitate cu punctul 3 al Instrucțiunilor către magistratul german din 1718, evreii nu păreau a fi bineveniți în Timișoara: „Orașul să fie organizat prin prisma învățăturilor sfintei Biserici Romano-Catolice [...], să expulzeze și să nu tolereze infidelii, indiferent de numele pe care îl poartă: păgâni, evrei, turci, luterani și calvini.”⁶ Cu toate acestea, ei se regăseau aici și se vor regăsi de acum înainte, în număr mai mare, așa cum atestă și documentele utilizate în acest studiu.

Timișoara după 1716 se lupta cu provocările unui nou început. Orașul cucerit de austrieci de la otomani fusese puternic distrus de asediu și ca urmare clădirile și străzile trebuiau reparate. În plus, o bună parte a locuitorilor, musulmanii, plecase, iar autoritățile încercau în paralel cu reconstrucția materială să acomodeze nou-veniții.

La nivelul orășenimii s-au conturat de la început două entități în mod oficial: orășenii germani catolici din Cetate și orășenii rascieni ortodocși care locuiau în suburbii, ambele având câte un primar sau magistrat și consiliu orășenesc, care erau subordonate Administrației Țării Banatului. Divizarea orașului în două entități etno-confesionale nu reflecta diversitatea reală, căci pe lângă aceștia mai trăiau rascieni catolici, armeni, aromâni, evrei și alții. Evreii erau subordonați direct Administrației Țării, nu vreunui primar. Acesta este motivul pentru care unele petiții erau adresate către conducerea Banatului, căci primarii nu puteau acționa direct în problemele ce-i priveau pe evrei, inclusiv în spețe de natură economică.

În Timișoara au existat de-a lungul secolului XVIII două comunități de evrei. Locuitori mai vechi ai urbei, din vremea vilaietului erau evreii sefarzi sau spanioli, care au hotărât să rămână după asediul din 1716. Ori de câte ori a fost nevoie, ei aminteau autorităților de vechimea în teritoriu și de faptul că tocmai Eugeniu de Savoia le-a acordat dreptul de a rămâne. Alți sefarzi au migrat spre oraș în timpul secolului, de pildă, după ce Habsburgii au pierdut nordul Serbiei și Oltenia (1739). Evreii sosiți din diverse domenii ale Casei de Habsburg și Imperiului romano-german se numeau așkenazi sau germani. În primă fază, acceptarea lor în oraș s-a făcut pentru a găsi rapid soluții la lipsa de resurse umane, de pildă, cei care s-au ocupat de manufactura de bere și vinars și de tăbăcării, ce au primit individual bilete de toleranță. Ambele comunități au crescut numeric, uneori au intrat în conflict cu burghezia germană, iar spre mijlocul secolului XVIII au determinat autoritățile locale să intensifice controlul numărului lor.

Ramurile economiei urbane

Timișoara a îndeplinit rolul de centru administrativ, militar și religios al Banatului. Pe lângă asta, orașul și-a adus aportul în economie, căci în suburbii s-au ridicat manufacturi, ateliere, s-au deschis peste tot prăvălii ale micilor comercianți, iar marii negustori activau în cadrul societăților comerciale din oraș. Prin sprijinirea acestor societăți, statul austriac dorea o mai mare desfacere a materiilor prime din Banat (cereale, vite, carne) spre porturile adriatice sub controlul lor, precum și un flux de produse finite importate în provincie. În afara acestor societăți și a magazinelor, desfacerea produselor se făcea în timpul celor patru târguri anuale (două pentru germani, două pentru rascieni) și la piețele săptămânale din oraș. Cât despre producția din Timișoara, aici s-au dezvoltat în principal industria ușoară, alimentară și textilă și producția necesarului domestic.

Pentru nevoile alimentare ale timișorenilor s-au ridicat la scurt timp după asediu mori pentru făină, cuptoare de pâine, măcelării și ospătării. Măcelăriile orășenești, brutăriile, cârciumile și hanurile erau supravegheate atent de primărie. Producția alimentară cuprindea și activitatea manufacturii de bere (de altfel arendată de la început evreilor), presa de ulei,

⁵ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat: 1716-1740* (Timișoara: Ed. Facla, 1972), 181.

⁶ SJAN Timiș, PMT, 2/1718, f. 2

activitatea brutarilor, a bucătarilor ambulanți, a vânzătorilor de cârnați sau turtă dulce. Industria textilă s-a dezvoltat la Timișoara prin apariția fabricii de fetru, cergi, postav și pânză, care mai producea și articole de îmbrăcăminte. Prelucrarea pieii era avantajată de succesul creșterii animalelor în Banat, înființându-se manufacturi de piele și de cordovan, pe lângă atelierele tăbăcarilor. În oraș erau atestați numeroși croitori, blănari, pălării, curelari, șelari etc. Un experiment interesant a fost producția de mătase, cu toate etapele desfășurându-se în suburbia Timișoarei. Industria grea era mai slab reprezentată în Timișoara (ciocane de alamă, atelier de cuie, activitatea fierarilor, argintarilor, tinichigiilor etc.). Alte linii de producție acopereau necesarul domestic (pulbere, vopsele, săpun, frânghii), precum o mai atestă și meseriile cetățenilor: olari, sticlari, producători de pipe, peruchieri, dogari și alții.

În general, o privire asupra economiei Timișoarei în secolul XVIII indică o alternanță a producției meșteșugărești și a celei din manufacturile statului; astfel, în epoca guvernării Mercy au fost ridicate destule manufacturi în suburbie, însă după pacea de la Belgrad (1739), când Banatul devine granița Imperiului, doar câteva și-au continuat activitatea.

Ocupațiile evreilor din Timișoara

Coloniștii stabiliți în Timișoara au reprezentat motorul evoluțiilor economice, așa cum era și planificat. Cu toate acestea, contribuția coloniștilor nu a fost sigura, așadar urmărim în continuare acele domenii în care au activat evreii din oraș, cu ajutorul a patru conscrieri diferite.

Lista din 1728⁷, elaborată la 10 ani de la includerea Banatului în Casa de Austria este una sintetică. Aceasta s-a redactat în contextul unei noi taxe ocazionale, pentru repararea străzilor, introdusă în 1727, fapt ce a stârnit conflicte între cetățeni și evrei, pentru că cei din urmă nu doreau să participe la plată.⁸ Lista atestă locuirea a 44 de persoane sau capi de familie, din care 12 familii așkenade (6 în Cetate) și 32 sefarde (10 în Cetate). Deși nu este precizată ocupația pentru toți, dintre sefarzi 14 aveau prăvălie, ba chiar doi se ocupau de câte două prăvălii în Cetate, alți doi erau cafegii și unul era birtaș. Evreii germani din Cetate aveau câte un magazin sau prăvălie; în Palanca Mare existau cel puțin trei prăvălii ale evreilor, iar unul era producător de saltele.

Lista cu negustorii necatolici din orașul Timișoara din 1739⁹ enumera, printre altele, 10 gospodării evreiești care făceau comerț cu mărfuri germane și/sau turcești. Ca origine, aceștia provenea fie din Moravia (Nikolsburg/Mikulov, patru la număr) sau erau vechile familii din Timișoara (tot patru). Una din aceste familii făcea de fapt negoț cu mărfuri turcești și cu alimente (Abraham și Elias Gerschon din Timișoara). Tot în sectorul alimentar mai intrau cei care aveau băcănie (*Victualien*, 2), magazin de cafea și Rosoglio¹⁰ (2) sau magazin de alimente și vin (1), iar un evreu era berar; câte o cafenea era gestionată de văduva Resel și de Gerstl Aron, ambii originari din Moravia. Două gospodării comercializau textile, o familie se ocupa de negoțul cu ceară, alta cu micul comerț (*Krämerei*). Astfel, din totalul de 46 familii evreiești înscrise în 1739, cel puțin 28 erau implicate într-o formă de comerț (am inclus și zonele de producție-vânzare cum ar fi gestiunea unei cafenele, berar, producător de săpun), așadar 60,8%.

⁷ SJAN Timiș, fond PMT, 1/1728, fol. 2-3.

⁸ Sandra Hirsch, *Timișoara carolină. Geneza orașului premodern* (Cluj-Napoca: Ed. Mega, 2021), 170.

⁹ Conscripția meșteșugarilor și negustorilor necatolici din Timișoara în 1739, publicată în Benjamin Landais, *Nations, privilèges et ethnicité à l'époque moderne: l'intégration de la société banataise dans la monarchie habsbourgeoise au XVIIIe siècle* (Strasbourg 2013), 1008-1009 și în Benjamin, Lya, Spielmann, Mihai, Stanciu, Sergiu (eds.), *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. 2/II (București: Hasefer, 1990), 529-532.

¹⁰ Rosolio=băutură alcoolică dulce de origine italiană, obținută din diverse condimente și ierburile: scorțișoară, coriandru, anason, cuișoare, nucșoară, fructe (lămâi, portocale) și zahăr, Johann Georg Krünitz, *Oekonomische Encyclopädie, oder allgemeines System der Staats-Stadt-Haus u. Landwirtschaft* (Berlin, 1812) <<http://www.kruenitz1.uni-trier.de>> (accesat la 06.08.2025).

Conscrierea evreilor din Timișoara din 1743¹¹ oferă o imagine mai cuprinzătoare, incluzând evreii spanioli, germani, atât cei tolerați cât și netolerați, surprinzând și emigrarea ce are loc spre Banat din teritoriile cucerite de otomani în 1739. Conscrierea a fost cerută de Administrația Țării, într-un ordin în care se reia pe larg problema numărului prea mare de evrei; apoi pe baza sa, cei care au sosit din 1737 începând trebuiau alungați din oraș. Totalul evreilor (familiilor) este de 73. Configurația originilor atestă o mai mare densitate a evreilor care veniseră din Moravia: 29% din total proveneau de acolo (dintre care jumătate din Nikolsburg), o migrație constantă. Boemia se situează pe un loc mai mic, cu 10% din total. 12% veniseră din Ungaria, din diverse localități: Bratislava, Kismarton, Matersdorf etc. În mod natural, după cucerirea Belgradului de otomani în 1739 a crescut numărul celor care s-au refugiat (18%), iar din același motiv, dar în număr mai mic sosiseră evrei și din Mica Valahie. O parte din evreii înregistrați în 1743 erau considerați „de-ai locului”: 14 (19%) erau sefarzii din Timișoara otomană.

Se observă că, statistic, cei mai mulți nu aveau o ocupație (21%), număr crescut după migrația din războiul cu turcii: 10 din cei 13 capi de familie fără venituri proveneau din Belgrad, sosind în anii 1739-1740. Celor 13 li se adaugă două văduve care trăiesc „din mijloace proprii”. Mai mult de jumătate din totalul familiilor evreiești atestate în 1743 se ocupau de negoț. Cea mai întâlnită ocupație este cea de mic comerț cu marfă valahă (15%, plus încă 3% mici comercianți), urmată de gestiunea unei prăvălii (*Handlungsgewölb*, 12%); acestora li se mai adaugă anumite prăvălii, de pildă: de vechituri, de alimente, de mărunțișuri, de cafea (câte una), plus familia Amigo înregistrați ca *Handelsleute*. Cu câte 4 procente se situează meseriile de cârciumar și negustor de vechituri. Conscripția înregistrează alți câțiva evrei aflați, la fel ca birtașii, la intersecția sectorului servicii cu producția (producător de săpun, croitor, tăbăcar, măcelar, brutar) sau din sectorul servicii (bărbier, cărăuș, îngrijitor bolnavi, servitor).

Conscripția din 1750¹² redă iarăși imaginea celor două comunități de evrei, cu ocupațiile lor, adăugând detalii interesante precum casa în care trăiau, numărul membrilor familiei, alte bunuri deținute și vechimea în oraș. Se remarcă din nou familii sefarde vechi, de pildă Coronel, Amigo, Gerschon, Baruch, Maczora, dar și așkenaziii Abraham Politzer, Isaac Samuel, Lewel Hirschl, David Eysenstätter.

Această conscripție fiscală reflectă că 59% din totalul evreilor erau implicați într-o formă sau alta de comerț: 41% erau mici comercianți (*Krämer, Unterhändler*), 12% negustori, iar 6% negustori de vechituri. Am ales să includ sub umbrela micilor comercianți atât pe cei înscriși ca *Unterhändler*, precum și pe *Krämer*. Primul termen poate însemna și intermediari în negoț, dar este sinonim cu *Unterkäufer*, desemnând tot un comerț la scară mică. *Krämer* se referă la acei mici comercianți, care vindeau în prăvălii sau la tarabe, de regulă produse de uz zilnic și alimente.¹³ În plus, aceleași persoane erau desemnate când cu un termen, când cu celălalt, în conscripții diferite. Mai sunt atestați doi croitori, doi vizitii, un cărăuș, un bijutier, un birtaș, un evreu lucra cu presa de ceară, iar patru nu aveau o meserie.

Familiile spaniole locuiau în număr mare în casa Deschan¹⁴ (10 familii) și La Trei Coroane¹⁵ (11), dar și în fosta Cancelarie de Război sau alte case burgheze. Evreii din casa Solderer sunt atestați și mai devreme, prin listele de chiriași din 1745-1748. În apartamente de

¹¹ Conscripția evreilor spanioli și germani din Timișoara, SJAN Timiș, PMT, 1/1743, publicată în Hirsch, *Timișoara carolină*, 304-307.

¹² Conscripția evreilor germani și spanioli tolerați și netolerați, SJAN Timiș, PMT, 8/1750, f. 1-7.

¹³ Jakob Ebner, *Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen* (Berlin/Boston: De Gruyter, 2018), 408, 780.

¹⁴ Casa sau Palatul Deschan, a consilierului administrativ Johann Anton Deschan von Hannsen, care există și azi pe str. Proclamația de la Timișoara nr. 5; clădirea a fost ridicată în 1735, iar posesorul său trecuse după cucerirea Timișoarei, din serviciul militar în serviciul Administrației Banatului.

¹⁵ Casa Solderer purta numele primarului Peter Solderer (în funcție 1722-1741), care a început construcția sa; la parterul său funcționa localul La Trei Coroane; clădirea se află încă la intersecția străzilor E. de Savoya cu V. Alecsandri.

diverse mărimi și confort trăiau evrei comercianți, împărțind clădirea cu germani, armeni și rascieni. Dintre sefarzii cu vechime îi regăsim pe Moyses Coronel, Menachem Salomon, Nisim Tebet, Baruch Isac, apoi pe cei sosiți ulterior: rabinul Abraham Mayer, Marcus Defermo, Lazar Peschanze, Joseph Juda, Samuel Ledidy, dar și evreul german David Eysenstätter.¹⁶ Evreii așkenazi apar mai divizați din punct de vedere al locuirii, casele menționate fiind Fuga din Egipt (3), La Vulturul Negru (3) din Cetate, iar cel puțin 4 pot fi considerați locuitori ai Fabricului. Trei capi sunt menționați ca locuind în propria casă: așkenadul Abraham Politzer în Fabric, și sefarzii Mayer Amigo și David Deuttersack (Daidaschek), laolaltă cu neamurile și personalul lor domestic. Desigur, deținerea de case de către aceștia a cauzat destule nemulțumiri ale burgheziei germane *intra muros*.¹⁷

Concluzii

Ca profil ocupațional, evreii din Timișoara erau mici comercianți, care aveau un magazin sau o prăvălie, vânzând alimente, băuturi, mărfuri coloniale, vechituri sau marfă la mâna a doua, ceară, textile și altele. Unii erau birtași sau cafegii. Dintre ocupațiile necesare comunității (și tolerate pe acest motiv) regăsim rabinul, hahamul sau măcelarul ritual, cantorul, slujitorii școlii, îngrijitorii. Deși nu am avut ca scop trasarea unor biografii individuale, amintesc că o parte din familiile menționate erau mari negustori, cu relații în Imperiul Otoman, dar și la Viena, implicați în societățile comerciale bănățene, în comerțul cu cereale, tutun, alimente, muniție, ceară, în producția de orez, mătase etc.

Din lista sintetică din 1728 reiese că din 44 de capi de familie, aproximativ 22 erau comercianți, având câte un magazin, iar în câteva cazuri chiar două. Conscrierea realizată în 1739 pentru Cetate atestă că mai mult de jumătate din evrei (60,8%) erau ocupați cu comerțul. Conscripția evreilor din 1743 arată diversitatea ramurilor comerciale preferate de evrei; 41% erau implicați strict în comerț, iar dacă adăugăm gestiunea birturilor și cafenelelor, tăbăcăria, măcelăritul, brutăria și producerea săpunului, procentajul ajunge la 50%. Ultima listă luată în calcul redă și ea imaginea comunității de sefarzi și așkenazi și atestă că 59% din totalul evreilor erau implicați în negoț. Privind la numele celor înscrși din 1728 până în 1750, am constatat și continuitatea locuirii în Timișoara a unor familii de comercianți, de pildă Amigo, Coronel, Politzer, Gerschon.

Datele extrase și prelucrate pentru acest studiu reprezintă un model pentru descifrarea celorlalte conscripții sau liste cu locuitorii evrei; în același timp, reprezintă o bază de pornire pentru viitoare comparații cu listele necercetate încă. Am menționat doar exemplificativ zonele și locuințele frecventate de evrei, fie ele în Cetate sau în suburbii, însă rămâne loc pentru studii mai ample, care să valorifice documentele inedite care vorbesc despre asta. De asemenea, perspectiva acestui articol a fost una colectivă, dar se pot creiona studii care subliniază contribuția individuală a unor evrei sau familii de evrei. Ceea ce a demonstrat această analiză este că ocupația de negustor și mic comerciant erau una des întâlnită în comunitățile de evrei timișoreni. Fie că vorbim de sefarzi sau așkenazi, aceștia au fost necesari în procesul de refacere economică și și-au adus contribuția la dezvoltarea unui comerț satisfăcător în Timișoara.

¹⁶ Sandra Hirsch, "In the Homes of Townsmen from the Olden Time. An Introduction to the Study of Town Houses in Eighteenth-Century Timișoara", *Studia UBB Historia*, 62 (2017): 47-51.

¹⁷ În general, prezența evreilor a stârnit nemulțumiri în mai multe contexte; amintim doar problema colectării unei taxe suplimentare pentru repararea străzilor din 1727-1728, menționată mai sus.; un alt episod i-a avut printre victime pe evreii cu casă în Cetate, în speță numeroasa familie Amigo, detalii la Benjamin Landais, "Une demande d'expulsion de la communauté juive de Timișoara (janvier 1768)", *RevueAlarmer* (2021), <https://revue.alarmer.org/une-demande-dexpulsion-de-la-communaute-juive-de-timisoara-janvier-1768/> (accesat 22.09. 2025)

Anexa 1 – ocupațiile evreilor din Timișoara (conform conscripției din 1743)

Meserie/Ocupație	număr
negustori (Handels Leute)	1
mic comerciant (Krämer)	2
mic comerț marfă valahă (walachische Krämerei)	11
cafenea (Kaffee Haus)	1
prăvălie (Handlungs Gewölb)	9
prăvălie de cafele (Kaffee Laden)	1
prăvălie de mărunțișuri (Krämerei Laden)	1
prăvălie de vechituri (Tandler Laden)	1
negustor de vechituri (Tandler)	3
prăvălie de alimente (Viktualien Gewölb)	1
atelier pielărie (Leder Haus)	1
vanzător (Verkäufer)	1
birt și prăvălie de vechituri (Branntwein Schank und Tandler Handlungs Gewölb)	1
producător de săpun și birtaș (Seifensiederei und Branntwein Schank)	1
birtaș (Branntwein Schank, Juden Schank)	3
croitor (Schneider)	2
slujitor la școală (Schuldiener)	2
servitor (dient bei Juden)	1
haham (Schächter)	2
cantor la școală (Schulsinger)	2
învățător la școală (Schulmeister)	2
îngrijitor bolnavi (Krankenwärter)	1
măcelar (Fleischhacker)	1
brutăreasă (Bäckerin)	1
rabin (Rabiner)	2
bărbier (Balbier der Juden)	1
cărăuș (Wasserträger)	2
perceptor (Perceptor)	1
fără meserie/ocupație	15
Total	73

Anexa 2 – ocupațiile evreilor din Timișoara (conform conscripției din 1750)

Meserie/Ocupație	număr
negustor (Handelsmann, Handelsjude)	6
mic comerciant (Unterhandler)	8
mic comerciant (Krämer)	13
negustor de vechituri (Tandler)	3
birtaş (Bierleutgeb)	1
presă de ceară (Wachspresse)	1
bijutier (Jubilierer)	1
croitor (Flickerei)	2
rabin (Rabiner)	1
haham al ambelor comunități (Schächter unter deutschen und türkischen Juden)	1
învățător la școală (Schulmeister)	2
fost cantor la școală (gewester Schulsinger)	1
preceptor (Preceptor)	1
slujitor la biserică (Kirchendiener)	1
îngrijitor bolnavi (Krankenwärter)	1
vizitiu (Fuhrmann)	2
cărăuș (Wasserträger)	1
fără meserie/ocupație	4
Neclar	1
Total	51